

ЕВРОПА МАМЛАКАТЛАРИДА “ФОЙДА СОЛИҒИ” (12-СОН БҲҲС) СТАНДАРТИНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

Юсупов Хумоюнмирзо Алишер ўғли

БМА магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада Европа мамлакатларида 12-сон БҲҲС – “Фойда солиғи” стандартининг амалиётда қўлланилиши атрофлича таҳлил қилинган. Тадқиқотда Германия, Франция ва Буюк Британия каби йирик молиявий тизимга эга мамлакатлар тажрибаси қиёсий тарзда ўрганилди. Айниқса, жорий ва кечиктирилган фойда солиғи ҳисобининг банklar молиявий ҳисоботларида акс эттирилиши, вақтинчалик тафовутларнинг таркиби, солиқ активлари ва мажбуриятларининг шаклланиш механизми ёритилди. Мақолада Европа Иттифоқи молиявий ҳисоботларини мувофиқлаштириш жараёнида IAS 12 талабларининг тутган ўрни таҳлил қилиниб, миллий қонунчилик билан уйғунлашув даражаси баҳоланди. Муаллиф томонидан халқаро ва миллий амалиётдаги ўхшашликлар ва фарқлар очиб берилган ҳамда Ўзбекистон учун амалий хулосалар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: Фойда солиғи, 12-сон БҲҲС, IAS 12, Европа мамлакатлари, жорий солиқ, кечиктирилган солиқ, вақтинчалик тафовутлар, молиявий ҳисобот, банк сектори.

Abstract: This article provides an in-depth analysis of the application of IFRS Standard No. 12 – “Income Taxes” in European countries. The study comparatively examines the experiences of Germany, France, and the United Kingdom as examples of major financial systems. Special attention is given to the recognition of current and deferred income taxes in the financial statements of banks, the structure of temporary differences, and the mechanisms for forming tax assets and liabilities. The paper also highlights the role of IAS 12 requirements in the harmonization of financial reporting within the European Union and evaluates their alignment with national legislations. The author identifies similarities and differences between international and domestic practices and proposes practical implications for Uzbekistan’s banking sector.

Keywords: Income tax, IFRS 12, IAS 12, European countries, current tax, deferred tax, temporary differences, financial reporting, banking sector.

Халқаро тажрибада IAS 12 қўлланилишида асосий эътибор ҳисоботнинг аниқлиги, таққосланиш даражаси ва келгуси солиқ натижаларини олдиндан кўрсатиш имкониятига қаратилади.

Масалан, Европа Иттифоқи давлатларида стандарт тўлиқ қўлланилади ва барча йирик молиявий институтлар молиявий ҳисоботда жорий ҳамда кечиктирилган солиқ натижаларини алоҳида ёритади.

Бу жараёнда вақтинчалик тафовутлар актив ёки мажбуриятнинг бухгалтерия қиймати билан солиқ базаси ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади ва улар бўйича кечиктирилган солиқ ҳисобланади.

Европа Иттифоқи давлатларида молиявий ҳисобот халқаро стандартларини, жумладан IAS 12 (Income Taxes) талабларини жорий этиш ва қўллаш 2005 йилдан буён мажбурий ҳисобланади. Европарламент ва Еврокомиссиянинг 1606/2002-сонли Регламентига мувофиқ, биржага чиқарилган акцияларга эга барча жамоатчилик компаниялари (publicly traded companies) молиявий ҳисоботни тўлиқ IFRS асосида тайёрлаши шарт. Шу доирада фойда солиғи ҳисоботи ҳам IAS 12 талабларига қатъий мос равишда юритилади⁶.

Европа амалиётида 12-сон БҲХС қўлланиши қуйидаги асосий йўналишларда ифодаланади:

Европа банклари ва йирик корпорациялари IAS 12да белгиланган барча вақтинчалик тафовутларни ҳисобга олади. Бу нафақат актив ва мажбуриятлар бухгалтерия қиймати билан солиқ базаси ўртасидаги фарқлар, балки инвестициялар, ижара шартномалари ва қайта баҳолаш захираларидан келиб чиқадиган фарқларни ҳам қамраб олади. Масалан, Германиядаги банклар кредитлар бўйича кутилган кредит йўқотишларини (ECL) бухгалтерияда тан олиб, солиқ ҳисобида белгиланган муддатда камайтириш орқали кечиктирилган солиқ активи ҳисоблайди.

Европа Иттифоқи мамлакатларидаги банклар солиқ ҳисобини молиявий ҳисобот билан уйғунлаштириш мақсадида интеграцияланган ERP (Enterprise Resource Planning) ва махсус солиқ модулларидан фойдаланади. Бу тизимлар вақтинчалик тафовутларни автоматик аниқлаб, уларни солиқ ставкасига кўпайтириш орқали кечиктирилган солиқ активи ёки мажбуриятини ҳисоблайди. Бу амалиёт инсон омили таъсирини минималлаштириб, ҳисоботнинг аниқлиги ва тезкорлигини таъминлайди.

IAS 12 талабларига кўра, Европа корхоналари молиявий ҳисоботда кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятларининг тузилиши, уларни шакллантирган асосий турдаги вақтинчалик тафовутлар, ҳисоблашда қўлланилган солиқ ставкалари ва уларнинг ўзгариши ҳақида тўлиқ маълумот беради. Масалан, Франция ва Нидерландиядаги йирик банклар ҳисобот иловаларида ҳар бир вақтинчалик тафовут тури бўйича ҳисоб-китобларни алоҳида жадвал кўринишида тақдим этади.

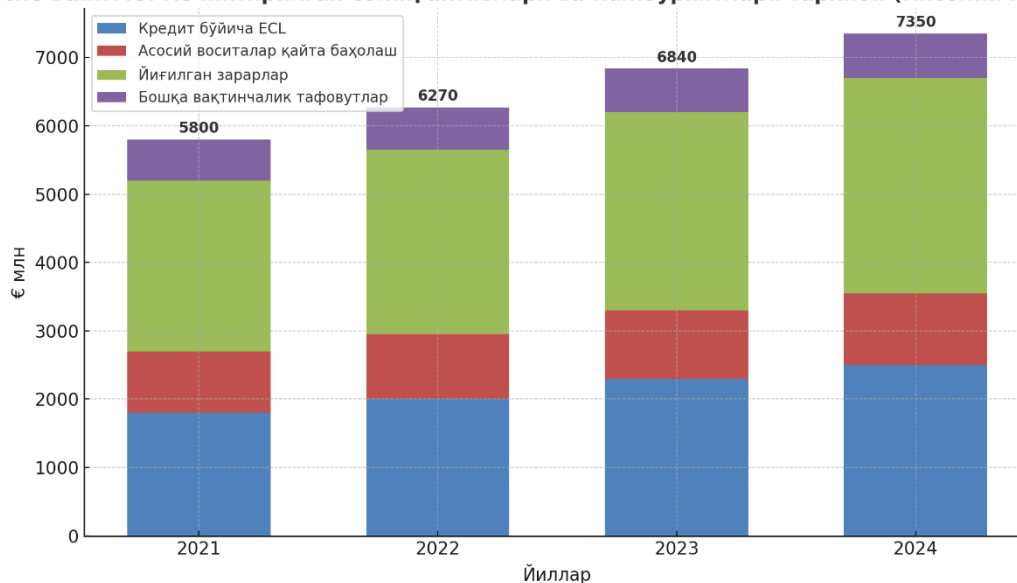
Европа банклари, хусусан, Франкфурт, Париж ва Амстердамдаги йирик молиявий институтлар IAS 12 талабларига кўра ҳар чоракда кечиктирилган солиқ ҳисобини янгилайди. Бу талаб Европа Марказий Банки (ECB)

⁶ European Commission, 2022

томонидан Prudential Reporting Package (FINREP) доирасида назорат қилинади. Натижада, солиқ ҳисоботининг молиявий барқарорлик ва капитал етарлилиги кўрсаткичларига таъсири доимий таҳлил қилинади.

Германия солиқ қонунчилиги IAS 12 талабларига уйғунлаштирилгани учун молиявий ҳисобот ва солиқ ҳисоботи ўртасидаги фарқлар камайган. Масалан, гудвиллнинг дастлабки тан олиниши бўйича кечиктирилган солиқ мажбурияти эътироф этилмаслиги ҳам миллий, ҳам халқаро стандартларда акс этган. Шу билан бирга, Европа Марказий Банкнинг FINREP талабларига кўра, кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари капитал етарлилиги ҳисоб-китобида инобатга олинади. Айниқса, CET1 капиталида кечиктирилган солиқ активлари белгиланган лимитдан ортиқ бўлмаслиги шарт бўлгани сабабли, Deutsche Bank солиқ сиёсати ва ҳисобот амалиётини стратегик равишда бошқаради.

Deutsche Bank AG: Кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари таркиби (мисолий маълумотлар)

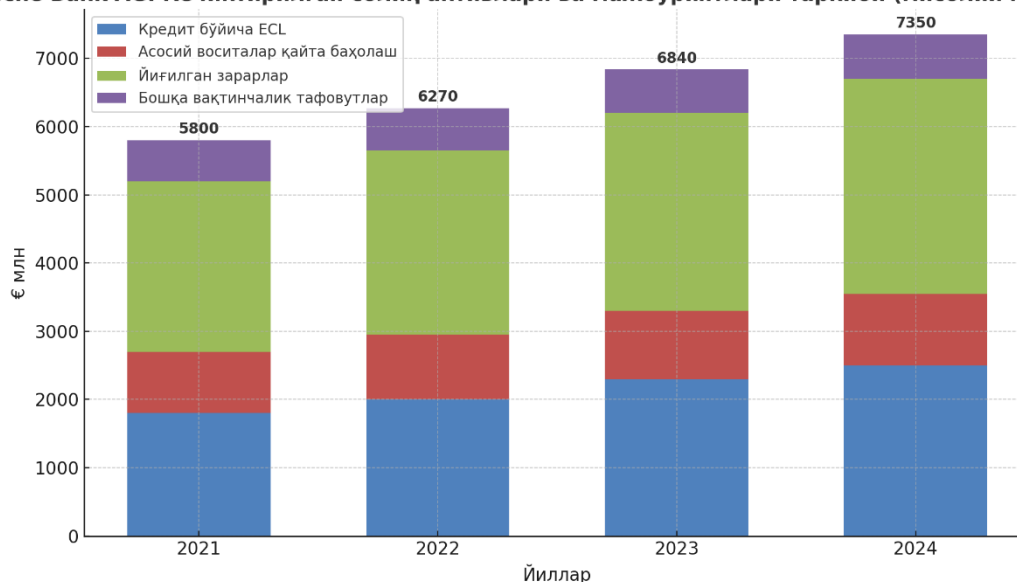
4.2-расм. Deutsche Bank AG: Кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари таркиби⁷

4.2-расмдаги маълумотлардан шуни кўриш мумкинки, 2021–2024 йиллар давомида Deutsche Bank AG'нинг кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари таркиби шартли маълумотлар асосида акс эттирилган. Кўриниб турибдики, тўрт йил мобайнида умумий кўрсаткичлар изчил ўсиб борган. Бу ўсиш асосан йиғилган зарарлар бўйича кечиктирилган солиқ активларининг кўпайиши ва кредитлар бўйича кутилган йўқотишлар (ECL)дан келиб чиққан вақтинчалик тафовутлар ҳисобига таъминланган. Германия солиқ қонунчилиги IAS 12 талабларига уйғунлаштирилгани учун молиявий ҳисобот ва солиқ ҳисоботи ўртасидаги фарқлар камайган. Масалан, гудвиллнинг дастлабки тан олиниши бўйича кечиктирилган солиқ

⁷ Муаллиф томонидан Deutsche Bank AG йиллик молиявий ҳисоботлари ва IAS 12 талаблари асосида тузилди (маълумотлар шартли ифодаланган мисол сифатида)

мажбурияти эътироф этилмаслиги ҳам миллий, ҳам халқаро стандартларда акс этган. Шу билан бирга, Европа Марказий Банкининг FINREP талабларига кўра, кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари капитал етарлилиги ҳисоб-китобида инобатга олинади. Айниқса, CET1 капиталида кечиктирилган солиқ активлари белгиланган лимитдан ортиқ бўлмаслиги шарт бўлгани сабабли, Deutsche Bank солиқ сиёсати ва ҳисобот амалиётини стратегик равишда бошқаради.

Deutsche Bank AG: Кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари таркиби (мисолий маълумотлар)

4.2-расм. Deutsche Bank AG: Кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари таркиби⁸

4.2-расмдаги маълумотлардан шуни кўриш мумкинки, 2021–2024 йиллар давомида Deutsche Bank AG'нинг кечиктирилган солиқ активлари ва мажбуриятлари таркиби шартли маълумотлар асосида акс эттирилган. Кўриниб турибдики, тўрт йил мобайнида умумий кўрсаткичлар изчил ўсиб борган. Бу ўсиш асосан йиғилган зарарлар бўйича кечиктирилган солиқ активларининг кўпайиши ва кредитлар бўйича кутилган йўқотишлар (ECL)дан келиб чиққан вақтинчалик тафовутлар ҳисобига таъминланган.

Асосий воситаларни қайта баҳолаш ҳам йиллар кесимида барқарор ўсиш трендини намоён қилган, бу эса активларнинг бозор қиймати ошиши ёки қайта баҳолаш сиёсатининг фаол қўлланилаётганини кўрсатади. Бошқа вақтинчалик тафовутлар улуши нисбатан кичик бўлса-да, улар ҳам муттасил ўсиш йўналишида. Умуман олганда, бундай динамика банкнинг солиқ базаси ва бухгалтерия қиймати ўртасидаги фарқлар сезиларли эканлигини ва келгуси ҳисобот даврларида солиқ натижаларини олдиндан башорат қилиш имконияти юқори даражада таъминланганини англатади.

Бу мисол шуни кўрсатадики, Европа банклари IAS 12ни фақат ҳисобот

⁸ Муаллиф томонидан Deutsche Bank AG йиллик молиявий ҳисоботлари ва IAS 12 талаблари асосида тузилди (маълумотлар шартли ифодаланган мисол сифатида)

талабини бажариш учун эмас, балки солиқ ҳисобини автоматлаштириш, ахборотнинг шаффофлигини таъминлаш ва миллий қонунчиликни халқаро стандартларга уйғунлаштириш мақсадида ҳам қўллайди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

11. Deloitte. (2023). IAS 12 Income Taxes – A guide to application. Deloitte Publications.
12. PwC. (2022). IFRS Manual of Accounting. PricewaterhouseCoopers.
13. 15. KPMG. (2023). Insights into IAS 12 – Deferred Tax in Banking Sector. KPMG Report.
14. Smith, J. (2022). “Deferred tax accounting under IAS 12: Challenges for banks”. *Journal of International Accounting Research*, 21(3), 115–129.
15. Tanaka, H. (2021). “Application of IAS 12 in Japanese financial institutions”. *Asian Journal of Accounting Studies*, 9(2), 88–104.
16. OECD. (2023). *Corporate Tax Statistics: Global Trends*. Paris: OECD Publishing.
17. World Bank. (2022). *Uzbekistan Financial Sector Assessment*. Washington D.C.
18. International Finance Corporation (IFC). (2022). *ESG Integration in Financial Institutions: A Global Perspective*.
19. Financial Services Agency of Japan. (2023). *Sustainability Transformation in Japanese Banks: ESG and Beyond*. Tokyo.
20. Koch, T. W., & MacDonald, S. S. (2014). *Bank Management*. Cengage Learning.